

Mitovi kojima se uspostavljao identitet razumljivi su, možda i jedini mogući način sticanja samosvesti u uslovima potčinjenosti. U "svojoj" državi oni mogu biti kulturna baština iz prošlosti, ali ako ostanu jedina osnova samosvesti i identiteta, neminovno vuku nazad i onemogućavaju uspostavljanje veze sa modernim dobom, novim integracijama i premošćivanju "plemenske" ekskluzivnosti i začaurenosti. Zato, ako je u ovakvom shvatanju slobode sadašnjost nesloboda (bez sopstvene države), budućnost, zapravo, put u slobodu može se graditi na mistifikaciji prošlosti. Ali ako je sadašnjost sloboda (sopstvena država), put u budućnost može se graditi samo na realnosti. Naravno samo uz pretpostavku da je "sloboda" – "država". Izvesnost da "sloboda" nije "država", umesto da vodi civilizacijskom napretku stvaranja države slobode, u eri balkanskih nacionalizama, redukovana je sa "slobode – države" na "slobodu – etničku državu" čime se proces munjevitio uputio unazad.

U direktnoj zavisnosti sa organskim shvatanjem nacije jeste i uverenje o mogućnosti uspostavljanja karakterologija nacija, koje, kao i drugi "organizmi" imaju svoja slabo promenljiva, "urođena" svojstva. "Karakterologija" nacija nastaje kada se ne želi upuštanje u ozbiljno razmatranje istorijskih zbivanja, pa nije slučajno da ovaj tip mišljenja, npr. zakasnelost albanske države objašnjava njihovim "razbojništvom", hrvatske zahteve za autonomijom objašnjava njihovim "nagodbenjaštvom", a srpsku težnju za morem objašnjava "slobodarstvom" – uvek dominantnim "karakternim" osobinama. Istovremeno, "karakterologija" nacija često je korišćena kao eufemizam za političke zahteve, naročito onda kada je izgledalo bezbolnije određene procese ili konkretne događaje objašnjavati iracionalnim "nepromenljivim" osobinama nacionalnog "duha" nego otvoreno istupati sa racionalnim političkim ciljem. Zato je metod kojim su utvrđivani "karakter" pojedinih nacija najčešće bio puki utisak, prevođenje karaktera istaknutih nacionalnih pojedinaca na nacionalni "karakter" ili transfer karakteristika izvesnog istorijskog događaja na trajni "karakter" čitave nacije. Treba navesti da je čak i Jovan Cvijić priznavao da je pišući o "karakternim" svojstvima nacija do većine rezultata "došao neposrednom metodom, promatranjem naroda pri putovanju", zatim da je često "upotrebljavao i posredne metode, gde se rezultati izvode na osnovu istorijskog ponašanja i tekovina: na pr. na osnovu istorijskog života i različite istorijske aktivnosti jugoslovenskih plemena", ali da je "više no istorijsku upotrebio entografsku vrstu posrednih metoda: izvođenje psihičkih osobina proučavanjem narodnih umotvorina, naročito narodnih pesama" (Cvijić, 1914). Već gotovo pedeset godina, međutim, ozbiljna nauka se ne bavi pojmom nacionalnih karaktera jer je taj koncept napušten "pod uticajem saznanja do kojih je došla moderna diferencijalna psihologija, pre svega nalaza da su često unutargrupne razlike iste ili čak veće od onih između nacionalnih grupa" (Pantić, 1995). Kako, međutim, u svim prelomnim političkim zbivanjima, pa i danas, "karakterologije" nacija postaju omiljeno, najlakše i samim tim najpovršnije sredstvo za objašnjenje političkih delanja, potrebno je osvrnuti se i na argumente koje njeni zagovornici potežu. Da postoje "nacionalni karakteri" prvo bi se moralo definisati da li su oni stvoreni istorijom ili oni stvaraju istoriju? Ako bi odgovor bio da je to uzajamno dejstvo, onda bi se postavilo pitanje da li prvo istorija daje "karakter" naciji ili nacija daje karakter istoriji, odnosno, da li je prvo postojao "karakter" nacije koji je oblikovao njenu istoriju ili je istorija prvo "vođena" nekom neidentifikovanom rukom, pa je u nepoznatom trenutku oblikovala "karakter" nacije? Naravno, ova dilema je izmišljena, jer niti postoje nacionalni karakteri oblikovani istorijom, ma koliko društvene okolnosti uticale na oblikovanje pojedinačnih karaktera, pa ni mnogo širi pojam "društvenog karaktera" nije statistički pojam, niti istoriju ljudskog društva oblikuju sto ili dvesta velikih individua–nacija sa svojim "karakterima" – pozitivnim za sebe i negativnim za druge. "Društveni karakter se (...) može definisati kao tipično ponašanje pojedinaca u određenom društvenom sistemu u skladu sa prihvaćenim vrednostima i zahtevima kulture" (Golubović, 1995).

Na kraju, postavlja se pitanje u kakvom su odnosu "karakterologije" Srba, Hrvata... prema "karakterologijama" Jugoslovena. Iako su sadržinski gotovo istovetne, one se međusobno isključuju već i samo zato što prve nastaju primarno na međusobnim "nepomirljivim" razlikama južnoslovenskih naroda, dok je cilj drugih upravo pronalaženje zajedničkog "idealnog tipa". Bez obzira da li "karakterolozi" pišu o Srbima, Hrvatima ili pak o Jugoslovenima, pa čak i kada insistiraju na tvrdnji (što je danas redak slučaj) da je "karakter samo jedan ustaljen način reagiranja na životni milje" (Dvorniković, 1939), svojim motivima ne umanjuju činjenicu da se njihove analize, bilo kod drugih autora ili u javnosti, uvek vraćaju u vulgarnom obliku, neretko postajući omiljeni bojni poklič.

Organska nacija.

"Pre svega je potrebno raščistiti sa jednom 'naučnom' laži koja nam se od pohoda srpske vojske u Arbaniju na hiljadu načina nameće, mada je u nauci odavna otišla u staru gvožđuriju. Elementi koji čine naciju nacijom i faktori koji određuju uslove zajedničkoga državnoga života nijedan ozbiljan čovek ne iznalazi danas merenjem lobanja i proučavanjem rasa, već ih određuju istorija i sociologija" (Tucović, 1914).

"Čim se čovek uzdigne nešto malo iznad nacionalnog egoizma, njemu postaje jasno, da nacija sama sobom ne predstavlja ono što se u filozofiji naziva 'vrednost'. Vrednost joj mogu dati samo opšti kulturni ideali, kojima bi se ona stavila u službu" (Jovanović, 1957).

Razvoj mitološke slike "nacije" utemeljene već u dalekoj prošlosti, učinio je da se ona primarno identifikovala sa "srodstvom" iz čega je sledilo identifikovanje države sa "kućom", elite sa "domaćinom", a stanovništva sa "bićem". Takvo "organsko" shvatanje nacije negiralo je socijalnu raslojenost i suprotnost interesa a time i različito mišljenje. Naprotiv, čitava rasprava o identitetu sopstvene nacije u ovom krilu intelektualne elite svedoči da se nacija shvatala i shvata kao slabo promenljiv organizam koji može da trpi uticaje ali koji ima čisto etničko jezgro oličeno u osnovama jezika, istorije, pamćenja,